

*До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23*

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Черниша Юрія Петровича «Виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Проблеми злочинності з часом набувають нових форм, що зумовлено як трансформацією суспільних відносин і розвитком держави, так і виникненням нових глобальних безпекових загроз. Особливої актуальності в сучасних умовах набувають специфічні види кримінальних правопорушень, зокрема контрабанда об'єктів культурної спадщини. Ця проблема є значущою як для України, так і для міжнародної спільноти, а в умовах воєнного стану вона набуває особливої гостроти.

Розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері є складним завданням для компетентних органів, оскільки потребує встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню, а також ознак, які утворюють склад відповідного кримінального правопорушення. Додаткові труднощі виникають у зв'язку із масштабним переміщенням культурних цінностей під виглядом евакуації, гуманітарної допомоги чи інших законних вантажів, що може використовуватися для приховування їх незаконного вивезення.

Важливого значення набуває встановлення обстановки вчинення злочину як обов'язкового елементу криміналістичної характеристики, що в умовах збройної агресії характеризується виникненням «предметного вакууму» та деформацією правового режиму на тимчасово окупованих територіях. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на вибір злочинцями нелегальних маршрутів через зони бойових дій та використання транзитних ланцюгів для розривання зв'язку артефакту з країною походження. Дисертація є першим в українській науці

спеціальним комплексним дослідженням криміналістичних методів і засобів виявлення та розслідування контрабанди національного надбання в умовах сучасних безпекових реалій.

Таким чином, актуальність теми дисертації, в рамках якої досліджується процес трансформації каналів контрабанди, а також встановлюються засоби дистанційної фіксації злочинів на непідконтрольних територіях та методики документування повного ланцюга незаконного обігу для подальшої реституції культурних цінностей, є безсумнівною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами.

Актуальність дисертаційного дослідження також підтверджується й виконанням його в межах теми наукового дослідження Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» на 2026-2030 рр. (державний реєстраційний номер 0126U000107), а також в межах планів науково-дослідницької роботи кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія» «Пріоритетні напрями криміналістичних досліджень у протидії кримінальним правопорушенням» на 2021–2025 рр. та «Сучасні криміналістичні та судово-експертні підходи до встановлення обставин кримінальних правопорушень: матеріальні, цифрові та психофізіологічні докази в умовах суспільних трансформацій» на 2026-2030 рр.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Ю.П. Черниша є першим у вітчизняній науці криміналістики спеціальним комплексним дослідженням особливостей виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей (артефактів) з урахуванням сучасних умов. Результати дисертаційного дослідження мають значну наукову й практичну цінність, характеризуються науковою новизною, оскільки базуються на критичному переосмисленні існуючих

криміналістичних доктрин та їх адаптації до сучасних безпекових викликів та умов воєнного стану.

У дисертації розглянуто теоретичні та прикладні аспекти протидії незаконному переміщенню предметів національного надбання через митний кордон. Досліджено сутність та криміналістичну класифікацію об'єктів культурної спадщини як предмета посягання, виокремлено закономірності слідоутворення та особливості трансформації способів вчинення досліджуваного різновиду злочинів в умовах збройного конфлікту. Проаналізовано криміналістичні методи і засоби виявлення латентних схем контрабанди, зокрема використання методів оперативного пошуку, профайлінгу та цифрового відстеження походження об'єктів. Розроблено комплексну методiku розслідування, що базується на синергії спеціальних знань митників та мистецтвознавців.

Встановлено, що одним із основних завдань криміналістики у цій сфері є використання знань про механізм підготовки, вчинення та приховування злочину для розробки рекомендацій щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, зокрема ідентифікації джерела походження артефактів та встановлення повного логістичного ланцюга. Своєчасна оцінка оперативно-розшукових та слідчих ситуацій сприяє висуненню обґрунтованих версій, визначенню правильного напрямку розслідування та розробці програм протидії організованим злочинним угрупованням. Водночас у вітчизняній науці досі бракувало досліджень, які б поєднували напрацювання міжнародного гуманітарного права зі здобутками криміналістики в частині дистанційної фіксації злочинів на тимчасово окупованих територіях.

Дисертація спрямована на дослідження трансформації сучасного криміналістичного профілю контрабандиста, який характеризується високим рівнем інтелектуальної підготовки та соціальної адаптації. У процесі дослідження вивчені основні теоретичні підходи до організації взаємодії правоохоронних органів, а також розглянуто конкретні приклади з матеріалів судово-слідчої практики, зокрема аналіз 200 судових вироків за ст. 201 КК України.

Проаналізовано фактори, що впливають на структуру сучасних злочинних угруповань, до складу яких тепер входять інформаційні аналітики та фінансові оператори.

На особливу увагу заслуговують надані дисертантом додатки, зокрема візуальні схеми, які підтверджують результати дослідження та наочно демонструють механізми «дистанційної контрабанди».

У дисертації доведено, що для виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей використовуються різноманітні засоби і методи. До них належать: спеціалізовані тактичні комплекси огляду та обшуку із застосуванням технічних засобів (рентген-сканерів) та залученням мистецтвознавців, що дозволяє виявляти складнозамасковані схованки в транспортних засобах та вантажах; комплексні алгоритми негласних слідчих (розшукових) дій, таких як зняття інформації з електронних систем та контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка), які дозволяють задокументувати діяльність усієї ієрархічної структури злочинних угруповань; ситуаційна мистецтвознавча експертиза, яка проводиться не лише для ідентифікації предмета, а й для реконструкції механізму злочину через аналіз способів маскування, пошкодження чи реставраційних втручань.

Дисертаційне дослідження містить й багато інших тверджень та висновків, які являють собою значний внесок у криміналістичну доктрину та мають значення для вдосконалення методичного забезпечення діяльності правоохоронних і митних органів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність підтверджується ретельним вивченням значного масиву джерельної бази (223 найменування), що охоплює праці у галузі криміналістики, міжнародного гуманітарного права та мистецтвознавства. Текст роботи викладено чіткою науковою мовою, а обрана методологія, яка поєднує діалектичний, системно-структурний, функціональний та порівняльно-правовий методи, дозволила забезпечити всебічне пізнання об'єкта та предмета дослідження.

Визначена автором мета щодо теоретичного обґрунтування методики розслідування повністю корелює з предметом дослідження та послідовно реалізована через вирішення поставлених завдань, що охоплюють як виявлення, так і процесуальне документування злочинів.

Дисертаційне дослідження характеризується високим ступенем наукової новизни, оскільки автором вперше: сформульовано цілісну трирівневу модель способу вчинення контрабанди артефактів, яка базується на інтелектуалізації підготовки, трансформації переміщення в умовах війни та використанні цифрових векторів приховування; обґрунтовано комплексний профіль «інтелектуального злочинця», у межах якого концептуалізовано зміну гендерно-вікової структури контрабандистів після 2022 року та визначено специфічні психолого-поведінкові маркери правопорушників; визначено авторське поняття оперативно-розшукової ситуації та її типологію залежно від інформаційної повноти та вектору пошуку; систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу (зокрема «дистанційної контрабанди» та розслідування на тимчасово окупованих територіях) та подальшого етапу залежно від інтенсивності протидії розслідуванню; доведено ефективність ситуаційної мистецтвознавчої експертизи, яка дозволяє не лише ідентифікувати об'єкт, а й реконструювати механізм злочину через аналіз слідів маскування, пошкодження чи технічного втручання; розроблено методику дистанційної фіксації злочинів на тимчасово окупованих територіях із використанням OSINT-моніторингу та аналізу публікацій у відкритих джерелах.

Викладене дає повні підстави для позитивної оцінки дисертації як ґрунтовного самостійного наукового дослідження, що має вагоме значення для вдосконалення криміналістичної теорії та практики протидії контрабанді національного надбання в сучасних безпекових умовах.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів, висновків, узагальнень дисертації у: *практичній діяльності* – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення діяльності слідчих підрозділів правоохоронних органів, діяльність яких спрямовано на виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей;

науково-дослідній роботі – для подальшої розробки науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо підвищення рівня ефективності діяльності правоохоронних органів, спрямованої на виявлення, попередження та розслідування контрабанди культурних цінностей; *навчальному процесі* – під час викладання наступних навчальних дисциплін (навчальних курсів): «Криміналістика», «Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія та практика», «Оперативно-розшукові заходи, засоби та негласні слідчі (розшукові) дії», «Забезпечення законності проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій», під час підготовки силабусів, підручників, навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін та в науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти (акт впровадження в освітній процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 3 лютого 2026 року)

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертаційне дослідження характеризується логічно сформульованим змістом, науково коректними та вичерпними висновками. Робота є першим у вітчизняній криміналістиці спеціальним комплексним дослідженням особливостей протидії незаконному переміщенню культурних цінностей через митний кордон у сучасних умовах.

Побудова роботи чітка, логічна, аргументована, розділи сформульовані оптимально вдало. Структура дисертації та зміст її положень свідчать про комплексний підхід автора до вирішення поставлених завдань.

Дисертація містить перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (223 найменування) та 4 додатки. Загальний обсяг роботи складає 265 сторінок.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми, зумовлену загрозами національній безпеці та масовим вивезенням цінностей із зони бойових дій та тимчасово окупованих територій. Наведено відомості про мету (теоретичне обґрунтування методики розслідування), завдання, методи дослідження, вказано на новизну та практичне значення результатів.

Розділ 1. «Особливості криміналістичної характеристики контрабанди культурних цінностей з урахуванням сучасних умов» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 дисертант здійснює аналіз стану наукової розробки проблеми, констатує недостатність традиційних підходів без інтеграції методів мистецтвознавчої експертизи та цифрового простеження.

У підрозділі 1.2 розкрито сутність предмета посягання (культурних цінностей), обстановку вчинення злочину та модель способів, що включає стратегічну підготовку, фізичне переміщення та цифрові вектори приховування.

У підрозділі 1.3 сформовано сучасний криміналістичний профіль контрабандиста, де відзначено трансформацію гендерної структури (зростання частки жінок до 38% після 2022 року), та обґрунтовано «модульну» структуру організованих злочинних угруповань із залученням аналітиків та фінансових операторів.

Розділ 2 «Організація виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей» містить два підрозділи.

У першому підрозділі виокремлено особливості виявлення злочинів засобами оперативного пошуку та розвідки, а також сформульовано авторське визначення поняття «оперативно-розшукова ситуація». Визначено 5 типових оперативно-розшукових ситуацій залежно від повноти оперативної інформації.

У другому підрозділі систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу за критерієм способу подолання митного бар'єру (6 ситуацій, включаючи «дистанційну контрабанду» та ситуації на тимчасово окупованих територіях) та ситуації подальшого етапу за рівнем протидії розслідуванню. Окреслено алгоритми взаємодії між підрозділами СБУ, поліцією та митними органами.

Розділ 3. «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 представлено тактичні комплекси гласних дій: огляду (із залученням рентген-сканерів), обшуку та допиту, адаптованих до умов воєнного стану.

У підрозділі 3.2 розглянуто тактику проведення НС(Р)Д, зокрема комплексне застосування контролю за вчиненням злочину (контрольована поставка), зняття інформації з електронних мереж та спостереження, що дозволяє задокументувати весь ланцюг злочинної діяльності.

У підрозділі 3.3 обґрунтовано трирівневу модель використання спеціальних знань: від «власних знань митника» на початковому етапі до ситуаційної мистецтвознавчої експертизи, яка реконструює механізм злочину через аналіз слідів маскування чи пошкодження культурних цінностей.

У висновках автором на підставі аналізу матеріалів практики та власного досвіду узагальнено основні результати дослідження та згруповано пропозиції щодо вдосконалення методики виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей з урахуванням сучасних умов.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження відображені в наукових фахових публікаціях автора, які відповідають вимогам МОН України, а також у виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що свідчить про належний та достатній рівень апробації результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження знайшли відображення у 12 публікаціях, у тому числі у 5-ти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України (одна з яких у співавторстві), одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, що індексується у Web of Science Core Collection (у співавторстві), а також 6-ти тезах доповідей на науково-практичних конференціях, які розкривають основний зміст дисертації.

Наукові публікації свідчать про якість проведеної роботи, базуються на особистих поглядах та результатах праці дисертанта.

Зазначене є підставою вважати Черниша Юрія Петровича автором самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Водночас, аналізуючи сильні сторони даного дисертаційного дослідження, звертаємо увагу на певні його положення, які мають дискусійний характер, потребують додаткової аргументації, обґрунтування чи пояснення здобувачем під час публічного захисту. А саме:

1. В дисертації автор виокремлює ситуацію пересилання цінностей через поштові сервіси («дистанційна контрабанда»). При цьому виникає питання, яким чином у такому випадку пропонується доводити наявність прямого умислу організатора, якщо відправник та отримувач часто є номінальними особами, що діють «втемну»?

2. В підрозділі 2.2 автором пропонується типізувати слідчі ситуації подальшого етапу за критерієм спрямованості протидії (пасивна, активна, з боку організованого злочинного угруповання). Однак, на нашу думку, доцільним є враховувати рівень доказової бази (наявність експертного висновку про автентичність), оскільки саме він часто визначає перехід злочинця від пасивного заперечення до активної фальсифікації документів.

3. У трирівневій моделі використання спеціальних знань дисертант виокремлює «власні знання митника» як самостійний елемент. На наш погляд, додаткового пояснення потребує об'єктивність використання таких знань у суді як доказу, якщо вони не підкріплені формальним статусом спеціаліста або висновком експерта.

Проте слід зазначити, що вказані зауваження стосуються питань, які мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи, яка містить низку теоретичних положень, що відповідають вимогам наукової новизни і мають доктринальне та прикладне значення.

Дотримання академічної доброчесності. Представлене дисертаційне дослідження виконане Ю.П. Чернишом самостійно, дисертація являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача рецензентом не виявлено. У

дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Висновок за результатами вивчення дисертації. Представлена до захисту наукова робота являється змістовним і оригінальним дисертаційним дослідженням. Тема дисертації є актуальною, сформульовані дисертантом висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для правової науки, але й для правозастосовної практики. Викладені в дисертації пропозиції є теоретично обґрунтованими та практично спрямованими. Дисертантом вирішується актуальне наукове завдання, яке полягає у всебічному вивченні особливостей виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей з урахуванням сучасних умов. Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані довершені, цілісні та взаємопов'язані. Матеріал у дисертації викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються відповідними результатами дослідження. Досягнуті результати доповідались автором та обговорювались під час науково-практичних конференцій і відображені у достатній кількості наукових публікацій.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що дисертація Черниша Юрія Петровича «Виявлення та розслідування контрабанди культурних цінностей» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, що висуваються до дисертаційних робіт такого рівня, встановлених наказом Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, а її автор, Черниш Юрій Петрович, на підставі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Професор кафедри
оперативно-розшукової
та поліцейської діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук, професор**

Сергій АЛБУЛ